

Samuel Elazar

GRAĐA ZA ISTORIJU JEVREJSKE ZAJEDNICE U GRAČANICI

Prvi Jevreji doseljavaju u Gračanicu početkom druge polovine devetnaestog vijeka. Poslije okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske ovaj priliv će biti znatniji, da bi njihov broj, do početka prvog svjetskog rata, bio oko stotine. Prvi doseljenici su Sefardi (španski Jevreji), a kasniji su bili, uglavnom, Eškenazi (njemački Jevreji), kako se to i po prezimenima njihovim može uočiti. Dolaskom ovih drugih u Gračanicu, poslije okupacije, počinje razvoj kapitalističke privrede, odnosno razvoj industrijske proizvodnje, u tadašnjim uslovima. Ovako brojna kolonija Jevreja u Gračanici imala je i svog sveštenika — rabina i svoju sinagogu.

Njihova brojnost između dva rata opada. Selili su se iz ekonomskih razloga u gradove koji su im pružali bolje životne uslove. Brojnost Jevreja u Gračanici pred sam početak drugog svjetskog rata bila je svedena na minimum. U ratnom vihoru dosta Jevreja, nekadašnjih naših sugrađana, našlo je smrt u raznim koncentracionim logorima, dio se iselio u prekomorske zemlje, dok ih je znatan broj učestvovao u NOB-u, odakle se mnogi nisu vratili.

Poslije oslobođenja zemlje u Gračanicu se vratila samo porodica Papo, tj. oni njeni članovi koji su preživjeli rat. Proveli su ostatak života ovdje. Posljednji muški potomak ove jedine jevrejske porodice u Gračanici, Izidor Papo, umro je 1980. godine. Naši sugrađani su mu priredili veličanstven ispraćaj.

Idući u ovoj povorci, pade mi na pamet ideja o pisanju monografije ili nečeg sličnog, gdje bi se našli podaci o životu i radu Jevreja u našem mjestu kao i o njihovoj daljoj sudbini. Bio bi to značajan doprinos izučavanju demografske problematike iz prošlosti našeg mjesta, te i neki vid skromnog priznanja nekadašnjim našim sugrađanima Jevrejima, čiji je udio u cjelokupnom našem razvitku bio znatan.

Ovu moju ideju sa zadovoljstvom je prihvatio nekadašnji naš sugrađanin, rođeni Gračanlija, Samuel Elazar (84), apotekar u penziji, koji živi u Sarajevu. Iako u podmaklim godinama i slabog zdravlja, sa velikim strpljenjem, pune dvije godine sakupljao je podatke o gračaničkim Jevrejima, što je bio izuzetno težak posao. Najviše podataka sakupio je od nekadašnjih naših sugrađana ili njihovih porodica raseljenih, tako reći, po cijelom svijetu, dok je statističke podatke i slike (uzeo iz raznih arhiva i muzeja. Ovi podaci, iako nepotpuni, kako to i njihov autor navodi, pružaju demografsku sliku naše bliske prošlosti i pokazuju društveno-ekonomske odnose tog vremena u Gračanici. Ovom prilikom se, u ime Gračanlija, najljepše zahvaljujem drugu Elazaru na uloženom trudu i strpljenju oko sakupljanja ovih podataka.

Branko Vajić, učitelj u penziji

Uvod

Prve jevrejske porodice počele su se naseljavati u Gračanicu oko 1865. godine iz Travnika. Sprva su se Jevreji bavili sitnom trgovinom kakva je dominirala i u drugim kasabama Bosne i Hercegovine. Bili su marljivi i štedljivi, lojalni građani, i nadasve su njegovali dobre prijateljske odnose sa svim građanima. Svojim radom, životom i pravilnim stavom prema drugim građanima brzo su stekli povjerenje i simpatije Gračanlija.

Unapređivanjem i jačanjem ekonomske baze mjesta stvarali su se povoljni uslovi za novo naseljavanje Jevreja, tako da ih je, prema prvom popisu stanovništva koji je izvršila austrougarska uprava maja 1879. godine, bilo 26 duša. Daljnje demografske podatke o broju Jevreja u Gračanicu pružaju nam izvještaji Statističkog ureda Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu — o popisu stanovništva:

1879.	26
1885.	61 (od toga u selu Kožuhe 6)
1895.	72
1905.	?
1910.	79

Popisi između dva rata dali su slijedeće rezultate:

1921.	27
1931.	22

Da bismo imali što potpuniju sliku o brojnom stanju Jevreja u Gračanicu, poslužili smo se i podacima iz službenog izdanja Zemaljske vlade »Bosnischer Bote« (Bosanski glasnik), gdje su dati potpuni podaci o cjelokupnom životu mjesta u Bosni i Hercegovini. Tu smo našli podatke o brojnom stanju pojedinih konfesija, pa i Izraelićana: 1896—1911. svega 72 i 1912—1918. ukupno 79.

Ove podatke, međutim, ne možemo nikako prihvatiti kao pouzdane, jer je poznato (i u porodici autora ovog rada) da je u razdoblju od 1898. do 1913. godine bio najveći natalitet kod većeg broja porodica, a u njih četiri-pet rađalo se svake godine po jedno dijete. S obzirom na brojno stanje Jevreja u Gračanicu za turskog vremena, sigurno je da su već tada osnovali svoje posebno groblje.

Privredne aktivnosti gračaničkih Jevreja

Za vrijeme narodnog ustanka protiv austrougarske okupacije, Mjesni narodni odbor povjerio je trojici najuglednijih Jevreja, Isaku Danonu, Salamonu Abinunu i Moši Z. Danonu, da organizuju prehranu ustaničke vojske, kako one lokalne-gračaničke tako i one mnogo jače i brojnije koju je predvodio pljevaljski muftija iz Tuzle Vehib Šemsekadić. On je vodio borbe s Austrijancima na području između Tuzle, Gračanice i Doboja.

Ti Jevreji su organizovali prikupljanje žita, rekvirirali sve vođenice u mjestu i okolnim selima i nadzirali da one rade neprekidno. Istodobno su preuzeli i sve pekare u mjestu, a postavili su i nekoliko poljskih pekara na raskršću puteva iz Gračanice i Tuzle (po prilici negdje blizu Korića hana). Tako je ustanička vojska imala obezbijeden stalan dotur svježeg hljeba, a sami ustanici su sa sobom nosili suhu hranu: sir, luk, pekmez i još ponešto, a bilo je svugdje i svježeg voća i povrća.



Sl. 1. Kuća u Gračanici u kojoj je stanovao prvi doseljeni Jevrej

Poslije okupacije zemlje, u jesen 1878. godine, nastanio se u Gračanici demobilisani austrijski vojnik Ishak Rosenšpic, porijeklom iz Mađarske. On je, za one prilike uredio modernu pekaru za izradu finog peciva i bijelog hljeba od kvalitetnog brašna iz »prečanskih« mlinova. Takav hljeb su tražili novonaseljeni austrijski činovnici, a na njega su se brzo navikli i domaći građani.

Izgradnjom fabrike sode »Solvay« u Lukavcu koncem XIX vijeka (1894), ukazala se potreba za velikim količinama kamena krečnjaka. Pomenutom Rosenšpicu bilo je povjereno da, kao njihov preduzimač, otvori majdan krečnjaka u »Sklopu«, odakle je dnevno otpremao stočnim zapregama stotinjak tona kamena. Proširenje majdana zbog povećane potrebe za krečnjakom dalo je povoda Rosenšpicu da pokrene inicijativu, sa još nekim privrednicima, te je 1896. godine izgrađen krak željezničke pruge od Karanovca do Gračanice, i dalje do samog majdana u Sklopu.

Otvaranjem tog malog kraka pruge dužine 5 kilometara, pojačao se izvoz krečnjaka i izvoz željezničkih hrastovih pragova, hrastove dužice, žitarica, sirove i suhe šljive, suhih jabuka i krušaka. Time je gračanička privreda odjednom živnula i uznapredovala. Naročito je bila velika olakšica za mjesnu trgovinu, za dobavu robe, a i građanima je olakšano putovanje u pravcu Tuzle i Doboja.

Razvoj privrede u Gračanici privukao je strane trgovce i zastupnike stranih fabrika, pa se ukazala potreba za jednim modernijim hotelom. Tako je koncem prošlog vijeka trgovac David Elazar izgradio, za one prilike, povelik hotel »Soko«, u kome se izmiješnjalo više zakupnika-hotelijera, mahom Jevreja »prečana«.



Sl. 2. Isak Danon



Sl. 3. Salamon Abinun

Usljed privrednog prosperiteta, počeli su se u Gračanicu još više naseljavati Jevreji trgovci, zanatlije, preduzimači i činovnici. U to vrijeme pokušao je Mošo Z. Danon i sa nekom malom tekstilnom industrijom. Nabavio je negdje u Češkoj jedan mehanički razboj, koji je jedan vješt mehaničar — stranac ugradio u zakupljenu vodenicu, te je taj razboj radio na vodeni pogon. Vlasnik je zaposlio četiri-pet djevojaka, pretežno Muslimanki, koje su bile vješte tkanju beza. Izrađivano je nekoliko vrsta beza, a pamuk je dobavljan iz Trsta. Međutim, Mošo Z. Danon, nikako nije mogao da se nosi sa modernom tekstilnom industrijom naprednih zemalja,

koja je bila jača i u tehnici i u kapitalu, te je morao da likvidira svoj razboj i napusti korisni poduhvat.

Jevreji su se uglavnom bavili zanatima, ugostiteljstvom i trgovinom. Godine 1911. Josip Gertner, preduzimač iz Vinkovaca, izgradio je na domak Sklopa modernu fabriku kreča, i dobio, za one prilike, rijedak parni lokomobil, mnogo jače snage nego što je bilo potrebno za njegovo preduzeće. Višak energije je ponudio gradskoj općini za elektrifikaciju mjesta. Općinski vijećnici odbili su ponudu s motivacijom da će trgovci gubiti zaradu od umanjene potražnje petroleuma, a nisu vodili računa da bi se uz struju moglo razvijati i modernije zanatstvo. Stoga je Gertner nabavio dva para mlinskog kamenja za prostu i finu meljavu. Tako je propala jedna korisna zamisao, što se građanima grdno osvetilo za vrijeme prvog svjetskog rata kada je bila velika oskudica petroleja. Za vrijeme rata Gertner je bio mobilisan, otišao je na front, a neodgovorni građani i djeca su potpuno opustošili lokomobil; odnijeli su sve što se moglo skinuti. Kada je općina pokušala da lokomobil osposobi, više mu nije bilo spasa, jer nije bilo toliko dijelova.

Gračanički Jevreji za vrijeme prvog svjetskog rata

Godine 1915. Sarajevo je bilo u užem ratnom području, jer su se crnogorske komite približile čak do Kozje ćuprije, na 6 km od Sarajeva; skoro svi neboraćki građani bili su evakuisani u unutrašnjost. Tako je i u Gračanicu došlo oko 25—30 porodica Jevreja, među kojima je bilo vrsnih zanatlija i ugostitelja. Mada su bili ratni uslovi, oni su doprinijeli oživljavanju zanatstva i privrede u Gračanici, bar privremeno, dok se nisu 1916. godine vratili natrag u Sarajevo.

Politički se nisu, javno, nikada eksponirali, ali su teške 1914. godine iskreno saosjećali u nesreći koja je zadesila njihove sugrađane Srbe, koje je na razne načine maltretirala austrijska policijska vlast uz pomoć »šuckora« (domaćih izdajnika, kojih je i tada bilo). Mnogi Srbi su bili pohapšeni i odvedeni u internaciju u Arad ili u taoce u Doboj, tada važnu saobraćajnu raskrslu. Srbe su tada držali pod stražom kod mostova i skretnica, očekujući prolaz mnogih vozova i vojnih transporta, pa ako bi se desila kakva sabotaza, odmah bi bili na licu mjesta strijeljani.

Tada je otac pisca ovih redaka, svojim ličnim i trgovačkim vezama, uspio u Sarajevu da izdejstvuje oslobađanje nekoliko prijatelja Srba: Stanka Ivaniševića, Sime Milosavljevića (i čini mi se, Steve Hadžistevića).

Poznato je da su gotovo sve jevrejske porodice bile obasute brojnom djecom, od koje su mnoga stasala i za srednje škole. Roditelji nisu mogli izdržavati po troje i četvoro djece van kuće, u drugim mjestima, te su mnoge porodice morale seliti poslije prvog svjetskog rata u druge gradove, pretežno u Tuzlu i Sarajevo.

Školski i vjersko-kulturni život po doseljavanju i u međuratnom periodu

Brojčano su dominirali starosjedioci — Sefardi (španski Jevreji), a kroz tradiciju, običaje i španjolski jezik bili su kompaktnije povezani među sobom. Tako je i njihov kulturno-društveni život više njegovan u toj jevrejskoj užoj zajednici. To se ispoljavalo u zajedničkim sastancima subotom, pod duhovnim vođstvom rabina, gdje su izučavali Sveto pismo, pjevali psalme, skupa slavili praznike i održavali porodične svečanosti i proslave.

Organizovanu vjersku zajednicu (opštinu) osnovali su Jevreji neposredno poslije okupacije, kada su se počeli naseljavati u većem broju, a sinagogu su sagradili oko 1890. godine. Vjerski i duhovni starješina im je bio učeni rabin Salamon Abinun, sin još učenijeg rabina i hahambaše (vrhovnog vjerskog poglavara za cijelu Bosnu i Hercegovinu) Rav Avrahama Abinuna.

Pored ostalih vjerskih dužnosti, rabin je podučavao djecu u vjeronauci i hebrejskom pismu i u čitanju. Po otvorenju Prve narodne osnovne škole, neposredno iza okupacije, Jevreji su među prvima upisali svoju djecu u školu. I odrasli su, posebnim dogovorom sa upraviteljem škole, organizovali kurs za opismenjavanje odraslih i obuku na računu.

Osnovno vjersko obrazovanje djeca su sticala već od četvrte ili pete godine života na časovima vjeronauke, koji su održavani u jednoj prevelikoj prostoriji u stanu samog rabinera. Prostorija je bila namještena dosta oskudno, donekle po uzoru na muslimanske. Oko zida, sa prozorima koji su gledali na Bijelu džamiju, bio je dugačak minder sa slamnim jastucima, pokriven nekim pohabanim ćilimom. Pod je bio zastrt tkanim ponjavama, a uz drugi zid je bila jedna povelika limena peć — sanduklija sa pećnicom. Na tom zidu je visio zidni sat sa utezima na lancima, a nasuprot zidu je bio gvozdeni krevet na kojem je rabiner iza ručka počivao. Uz peć je bio bakarni legen i ibrik za pranje ruku i za pijenje vode.

Majke nisu slale djecu na vjeronauk da bi nešto naučila, nego da ne smetaju kod kuće, jer je u svakoj kući bio još čopor djece (ženska djeca nisu išla na vjeronauk). Ujedno su se tu učila mirno sjediti i nekoj disciplini, slušati starije dake kako glasno čitaju iz hebrejskog bukvara najprije: *alef, bet, gimal, dalet* i slično (kao kod Muslimana arapska slova: *elif, ba, gjimel* itd.), a kasnije iz molitvenika neke nerazumljive (guturalne) riječi, štampane hebrejskim kvadratnim slovima, čitane zdesna na lijevo. Djeca su sjedjela ukруг na minderu, a neka i po podu, nogu preko noge.

U lijevom ćošku mindera bilo je »šiljte« (povišeno sjedište s vunanim jastukom za rabinera), a ispod njega »gasni sandučić« u koji su se nekada pakovale po dvije kante gasa. U šupljini tog sandučića rabiner je držao bukvaru i molitvenike, i odabirao ih prema uzrastu đaka. To je ujedno bila i katedra, na kojoj je ležala knjiga okrenuta prema učeniku.

Do 11 časova rabin se bavio predškolskom djecom, a u 11 časova su dolazila školska djeca da bar jedan čas vjeronauke čuju prije podne, a isto tako to »učenje« bi trajalo od 15 do 16 časova.

Predškolske đake kada je rabin htio da pohvali i istakne kao vrijedne i dobre, nagrađivao bi ih na taj način što bi svojim velikim niklovanim džepnim satom pomilovao dječaka po licu i čelu, »da mu pozlati lice!«.

Zimi je svako dijete donosilo na dan po jedno drvo ispod oba pazuha, kao što su i muslimanska djeca nosila u mekteb. Imućniji roditelji su slali po jedne-dvoje saonice drva i uz put profesionalnog cjepara, koji bi drva iscijepao i lijepo složio pod verandu. Cjepar je znao da će ga i »hodžinica« počastiti kafom, a možda i kojom čašicom rakije, ako je dobro ozebao.

Inače, mnogi običaji Jevreja i Muslimana su bili slični, i kroz to se više utvrđivalo prijateljstvo. Muslimanska djeca bi za nas trebovala, sa kazana u avliji mekteba, »hašure« (miješani kompot od raznog sušenog i sirovog voća), a mi bismo njima, uz Pashu, poklanjali peretke i specijalno, »po španjolski«, kuhana jaja. Darivali smo ih i kada su se sunetili, iako se to kod njih obavljalo mnogo kasnije. Kad bi ozdravili iza te nimalo ugodne operacije, govorili su »preskočio sam preko hendeka«. Kod nas se to obavljalo osmi dan po rođenju, pa je bilo manje bolno.

Za neposlušnost i nedisciplinu na času i kod kuće (rabiner je bio apsolutni autoritet i za djecu i za roditelja) dijelio je kao blažu kaznu »packe« (španjolski »pamintorij«), a za teži prekršaj »falake«, (španjolski »kotorga«), slično kao i hodža što je dijelio u mektebu.

Petkom i subotom nije bilo vjeronauke u stanu rabinera, ali u nedjelju su sva školska djeca, muška i ženska, imala časove vjeronauke u jednoj prostoriji u školi. Po završetku osnovne škole prestajala je obaveza vjeronauke za onu djecu koja su odlazila na zanat, u trgovinu i u srednje škole u druga mjesta.

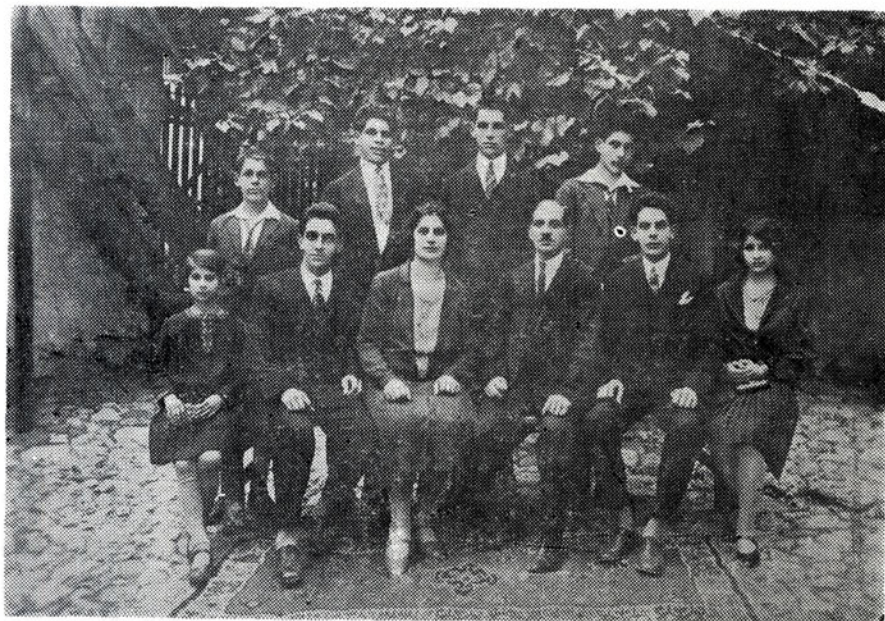
Odrasli su se sastajali subotom, iza jutarnje molitve i svečanijeg doručka, kod rabinera u istoj prostoriji gdje se održavala obuka vjeronauke. Dosljedni osmoj zapovijedi božijoj: »Šest dana radi, a sedmi dan subotu odmaraj se«, tu su, poslije skromnijeg posluženja, malo ćaskali o dnevnim događajima, a zatim bi se objasnjavao i komentarisao neki odlomak Svetog pisma. Nekad bi čitali Psalme Davidove, pa i njih komentarisali.

Pred večernju molitvu, u subotu navečer, opet su se pjevali neki žalobni psalmi sa dirljivim orijentalnim melodijama. Žalobni, jer se ispraća »kraljica« Subota, posvećeni dan mira i počinka!

Kad bi se u jednoj porodici slavila svadba ili prinova, slavila je cijela zajednica kao jedna porodica.

Kada bi se, pak, desio smrtni slučaj, cijela zajednica je tugovala i priskakala u pomoć. Obično je kopao raku i pomagao rabineru oko opremanja mrtvacu stari i dobri hodža Misir. Nitko mu nije znao pravo ime i prezime, ali ga je cijelo mjesto cijenilo i pošto-

valo, jedno radi poštenja, a drugo radi tragedije u porodici, jer mu je rano umrla žena i nekoliko djece, te je ostao samohran do duboke starosti. Bio je siromašak, drvodjelja, pravio je vješto oklagije, prakljače i daske za sječenje mesa. Mnogi bi ponešto od njega kupili, iako im nije bilo potrebno, jer su znali da on ne prima milostinju. Dolazio je često u jevrejske kuće da ponudi koji svoj proizvod. Mi djeca mnogo smo mu se radovali, jer je umio lijepo pričati o dolasku Švaba u Bosnu, o borbama na Betnju i kod rasršća na putu Tuzla — Gračanica. Naročito je slikovito opisivao pljevaljskog muftiju Šećerkadića, koji je Austrijance tukao sa svojom ustaničkom vojskom. Radi tih njegovih lijepih priča, osobito zimi kada nismo izlazili na ulicu, zadržavali bi ga roditelji i na ručku, samo da zabavi djecu.



Sl. 4. Porodica Rafaela A. Papa iz Gračanice; do oca, prvi s desna, sjedi Isidor Papo

Stasanjem druge generacije, omladina je odlazila u »više« škole u Tuzlu i Sarajevo, a i u Zemun u trgovačku akademiju. Nekoliko ih je otišlo na fakultete iza prvog svjetskog rata. Upravo nepostojanje srednjih škola u Gračanici, uslovalo je potrebu da mnoge porodice odele u Sarajevo, jer se nije moglo van kuće školovati četvoro-petoro djece.

Posljednji Jevrejin, starosjedilac Izidor Papo, umro je 1980. godine u svom rodnom mjestu, svečano ispraćen i iskreno ožaljen od svih svojih sugrađana i prijatelja. Na koju godinu prije smrti

doživio je tešku tragediju kada mu je kćerka Nada Drca poginula u saobraćajnoj nesreći.

U ovom kratkom radu obuhvatili smo neke važnije podatke iz života jevrejske zajednice u Gračanici tokom nešto više od stotinu godina. Učinio sam to prema iskazima svoje sestre Sare (86), učiteljice u penziji, a nastanjene u Sarajevu, kao i prema vlastitom sjećanju.

Prilog 1

JEVREJI DOSELJENI U GRAČANICU I NJIHOVO POTOMSTVO (1864—1979)

A. SEFARDI

ABINUN SALAMON, rabiner, doselio iz Travnika oko 1865. godine
Abinun Sara (Bulka) rođ. Finci, iz Travnika

Sinovi:

- 1) Avram (Albert)
- 2) Ichak
- 3) Jakov
- 4) David

Kćeri:

- 1), udata za Sadu Levi, Zenica
- 2) Mirjama, udata Papo, kćerka dr Roza Papo, general-majora u penziji
- 3) Roza, udata Abinun, sinovi: Jahiel i Naum, nosilac Spomenice 1941. godine
- 4) Estera, udata Levi
- 5) Beja, neudata. Sve kćeri poginule u logorima odmah početkom rata.

Unučad:

- Ad 1) Sinovi: a) Reuben, umro u Izraelu oko 1965. godine
b) Ing. Salvator, umro u Buenos Airesu 1977. godine
c) Oskar, poginuo u logoru 1941. godine

Kćeri:

- a) Nada, udata za dr Sona, borac od 1943.; umrla u Opatiji
b) Diana, živi u Londonu od 1930. godine
c) Berta, udova prof. Salamona Eskenazija, živi u Izraelu, kibuc Saar Hamakim
d) Mr ph Judita, borac od 1941; poginula kod Drvara
e) Lea-Lili, udata Antunac, borac od 1943; živi u Zagrebu
- Ad 2) Sinovi: a) Salamon (Buki), rođ. oko 1900, poginuo u logoru 1941.
b) Moric, španski borac i prvoborac, živi u Beogradu
c) Albert, prvoborac, živi u Beogradu
d) Markus, prvoborac, poginuo kod Okruglice 1943. godine

Kćeri:

- a) Mirjama (Micika), udata Visler, poginula u logoru 1941. godine
b) Roza, poginula u logoru 1941. godine
c) Šarlota, učiteljica, poginula u logoru 1941. godine
- Ad 3) Sin: Albert, dipl. ekonomista, poginuo u logoru 1941. godine
Kćeri: Lea, udata Salcberger, prvoborac, živi u Beogradu
Šarlota, umrla u Mostaru prije rata.

Ad 4) Salamon, radnik u penziji, živi u Sarajevu sin mu Josip-Cico, službenik u Sarajevu.

Ad 2)

ALKALAJ JAKOV, šef željezničke stanice, rođ. u Bijeljini, doselio 1911—1917.

ALKALAJ ERNA, rođ. FINCI, u Sarajevu, supruga.

Sinovi: Hajim (Heinrich), dipl. ekonomista, živi u Santiago de Chile

Josip, dipl. filozof, živi u Santiago de Chile.

Ad 3)

ALTARAC JAKOV, limar doselio koncem XIX vijeka, otišao u Bijeljnu 1906. godine

Altarac Merkada, supruga

Sin: Avram, umro u Sarajevu 1924. godine.

Ad)

DANON ISAK, trgovac, doselio u Gračanicu oko 1865; rođen u Sarajevu

DANON SARA, rođena u Ruse (Bugarska), umrla u Gračanici oko 1911. godine

Sinovi:

- 1) Rafael (Bokor), umro u Tuzli oko 1930. godine
- 2) Ješua, umro u Sarajevu
- 3) David, umro u Sarajevu 1938. godine
- 4) Hadži Mošo, umro u Gračanici
- 5) Avram (Albert), umro u Sarajevu poslije rata

Supruge:

Luna, rođ. Salom, Jajce — Sarajevo

Sara, rođ. Hajon, Sarajevo

Rifka, rođ. Salom, u logoru

Merjama, rođ. Danon, Argentina

Laura, rođ. Danon, Beograd

Kćeri:

- 1) Hana, udova Finci, Estera, udata, Danon, Mostar, Mirjama, Montilja

U n u č a d:

Ad 1) Unuci:

Ad 1) Račaela (Bokora)

a) Isak (Kito), umro malen oko 1894. godine

b) Izidor, dipl. ekonomista, umro u Buenos Airesu

c) Avram (Paša), dipl. ekonomista, poginuo u logoru; živio u Skoplju

d) Danko, industrijalac, umro u Buenos Airesu oko 1965. godine

e) David, dipl. pravnik, živi u Buenos Airesu.

Ad 1) Unuke:

a) Erna, ud. Nahmijas, Zagreb, Dom starih; sin general Mirko Nahmijas, umro

b) Dona, ud. Levi, stradala u logoru

c) Matilda, ud. Gaon, živi u Buenos Airesu

d) Sara, ud. Pardo, živi u Buenos Airesu

e) Ela, ud. za Zadika Danona, živi u Izraelu

f) Mirjama, ud. Pardo, živi u Buenos Airesu

g) Batševa, ud. ?, živi u Buenos Airesu

h) Rifka, ud. ?, živi u Buenos Airesu

Ad 2) od Ješue: djeca rano pomrla, bez potomstva

- Ad 3) od Davida: kćerka Bukica, ud. Salom, sin Mento, umro od posljedica rata
- Ad 4) Hadži Mošo: sin Rafael, poginuo u logoru
Haim, preživio rat i odselio u Buenos Aires, gdje je umro 1972.
Imao još dvije kćeri, ne znam im imena
- Ad 5) Avram (Albert): ima sina pomorskog kapetana, sada u New Yorku
Kćerke: Sarina i Sida, udate-udova, žive sa majkom u Beogradu
Od kćeri: a) Hane, udove Finci: sin Izidor, umro u Tuzli prije rata
David, električar—preduzimač, streljan na Vracama 1941.
Kćeri: Mazalta, ud. Finci, Rena, prva žena Rafe Papo, Klara... ud?...
Estera, druga žena Rafe Papo, Mirjama, ud. za Jerka Montilja, Buenos Aires
b) Mirjama, nemam podataka
c) Estera, ud. za Zadika Danona, Mostar, Sinovi: —
Kćeri: Rifka, ud. Trinki — Pitković, Zenica, ima sina borca od 1943, Mirjama
- Ad 5) Danon Zadik Mošo, doselio u Gračanicu iz Sarajeva oko 1890. godine
a) Sin mu Zadik, njegov sin Moric, rođen u Gračanici 1908. godine poginuo 1943. kao vazduhoplovac u okolini Livna
b) Kćeri (Zadikove): Laura (Bukica), Alberta Danona, oko 86. godina živi sada u Beogradu sa kćerkama
c) Dona, ud. Danon, poginula 1941. na Sajmištu u Beogradu
d) Blanka, ud. Baruh, umrla prije rata
e) Ela Kabiljo, živi sada u Sarajevu
f) Streja, ud. za dr Altarca u Višegradu, poginuli u logoru, njena kćerka
Lola, spasila se, živi u Sarajevu, akad. slikar
d) Sarina, ud. Baruh, živjela i umrla u Jerusalimu
e) Debora, nema pobližih podataka
f) Erna, ud. Mulahalilović, profesor u penziji, živi u Sarajevu
- Ad 6) ELAZAR MORDO, odselio iz Sarajeva sa djecom u Bijeljino 1878. godine, a odatle u Gračanicu 1885. Žena mu RAHELA, rođ. Altarc
Sinovi:
1) David žena mu Beja
2) Solomun Simha i Estera
3) Mošo Esterina, r. Kabiljo
Kćeri:
Sara — Musafija, Bijeljina
Blanka Atijas, Doboj
Luna — Saraje (Abinun)
Unuci:
Ad 1) a) Mordo, rođ. 1875. g. poginuo u vrtlogu ruske revolucije 1919.
b) Salamon (Moni), rođ. 1900, major JNA, umro u Opatiji 1975. g.
c) Mento, rođ. u Doboju 1907?, poginuo kao polit. kom.; prvoborac, u jesen 1941. g. blizu Kotor Varoši
Ad b) Monievi sinovi: David—Dado, šef generalštaba izraelske armije, umro kao penzioner 1976. godine u Tel Avivu
Željko, turistički radnik, živi u Opatiji
Ad 2) Mondo, rođ. oko 1895. g. odveden u logr iz Splita, sin mu
Silvio, profesor Tehničkog fakulteta u Sarajevu
Samuel, rođ. 1897. g; trgovac, umro u New Yorku 1950. godine
Josip, potpukovnik u penziji, živi u Beogradu
David, poginuo kao borac JNA
Ad 5a) Žena Moricova: Elza, rođ. Glazer; kćerke: Blanka, operna pjevačica i prof. Muzičke akademije u Sarajevu, drugoj kćeri ime ?

Ad 2)

Kćeri:

- a) Berta, udata Danon, živjela u Splitu, odande odvedena u logor 1942.
- b) Rifka, udata Danon, u Visokom, kasnije u Sarajevu, odvedena u logor 1941. godine
- c) Roza, umrla mlada u Doboju 1928. godine
- d) Klara, udata Altarac, živi u Splitu
- e) Sida, udata ?, učiteljica u penziji, živi u Splitu

Ad 3) MOŠO ELAZAR: rođ. u Sarajevu 1864. god. Žena: Estera, rođ. Kabiljo 1874. godine

Sinovi:

- a) Albert, trgovac, 1897—1941; poginuo u Jasenovcu
- b) Mordo, trgovac, 1900—1941; poginuo u Jasenovcu
- c) Salamon, ekonomista, umro u Zagrebu 1931. godine
- d) Mr ph Samuel, apotekar, Sarajevo, rođ. 1902. Žena: Flora, rođ. Pesah
- e) Jakov, umro malen prije prvog svjetskog rata
- f) Mr ph Josip, farmaceut, 1910—1945; poginuo u logoru Stara Gradiška

Kćeri:

- a) Palomba, rođ. 1894; umrla u Sarajevu 1923. godine
- b) Rahela, udata Kajon, rođ. u Sarajevu 1895; poginula u logoru 1942. godine
- c) Merjama (Mici), rođ. 1898; ud. Alkalaj, u Beogradu, poginula na Sajmištu 1941. godine
- d) Sara, rođ. 1899; prosvjetni radnik u penziji, Sarajevo
- e) Flora, rođ. 1906; ud. Rubenović, poginula na Sajmištu 1941. godine
- f) Berta, rođ. 1913; udata Atijas, u Doboju

Sinovi (pod d) sin Marko, rođ. 1947; žena Alenka, kći Lea, rođ. 1976; žive u Sarajevu

pod d) Kćeri: Nina, rođ. 1941. u Sarajevu, dipl. pravnik
Sonja, rođ. 1946; ekonomista, Kći: Sanda

Ad 10) FINCI DAVID (Bohor), doselio iz Sarajeva, imao dućan u Zelinji
Žena: Nepoznata Djeca: Nepoznata

Ad 11) FINCI DAVO (Čelo), sitničar, doselio iz Travnika oko 1888. godine
Sinova nije imao
Kćeri: Beja, udata za Sadu Levia u Zenici, odvedeni sa djecom 1941. godine
Rifka, ud. Altarac, imala jednog sina, odvedeni 1941.

Ad 12) FINCI ŠABETAJ, doselio iz Sarajeva oko 1890. do 1906. godine
Žena: Buena, približi podaci nepoznati
Sinovi: Juda, živio u Sarajevu, odveden u logor. Njegova kći Bulka
Ing. Haim, živio u Beogradu, i tamo strijeljan 1941. godine

Ad 13) FINCI (JUDA) LEON, rabiner, doselio iz Travnika, 1911—1913. godine
Žena: Luna, rođ. Romano, u Višegradu
Sinovi: Dr David, dipl. teolog i filozof, rođ. u Travniku, poginuo 1941. godine
Haim, rođ. u Gračanici, odveden u logor 1941. godine
Albert, rođ. u Zenici, ekonomista, penz. dir. Jugobanke, Sarajevo
Jahiel rođ. u Zenici odveden u logor 1941. godine
Moric rođ. u Zenici, odveden u logor 1941. godine
Kćeri: Berta rođ. u Travniku, odvedena u logor 1941. godine
Sida, rođ. u Gračanici, odvedena u logor 1941. godine
Klara, rođ. u Zenici, odvedena u logor 1941. godine

Ad 14) KABILJO ISAK, rabiner, rođen u Sarajevu, u Gračanici od 1913 do 1915. godine
Žena: Sara, rođ. Mandil, u Jerusalimu

- Sinovi: Jozef, dipl. ekonom; rođ. u Jerusalimu 1895; poginuo u Beogradu
 Njegovi sinovi: Isak (Hari) i Saul
 Morid, trgovac do 1941. u Derventi, rođ. 1897. u Jerusalimu, sada u Izraelu; sin: Braco, kći: Sarina također u Izraelu
 Samuel, rabin, poginuo u logoru
 Jakov, priv. službenik u Zagrebu, rođ. 1909; sin mu Pinhas, u logoru
 Avram, rođ. 1916; živio u Zagrebu, sin mu Braco, stradali u logoru
 Kćeri: Safira, rođ. 1893. u Jerusalimu, živjela do rata u Beogradu
 Vida, rođ. 1905; živjela do rata u Beogradu (ud. Eškenazi)
 Merjama, ud. Kraus, Gradiška; imala djece, stradali u logoru.
- Ad 15) KOEN RAFAEL, rođen u Sarajevu, doselio u Gračanicu oko 1890. godine, sin mu Josef, rabiner. Vratili se u Sarajevo oko 1905. godine.
- Ad 16) KONFINO SAMUEL, limar, doselio oko 1900. do 1913; odselio u Tuzlu. Rođen je u Šapcu. Žena mu Roza ?; odvedeni u logor iz Tuzle. Imali su nekoliko djece, ne sjećam se imena.
- Ad 17) PAPO RAFAEL, rođen u Sarajevu, doselio oko 1885; umro 1958.
 Žena: Rena, rođ. Finci; iza nje Estera, isto Finci, rođ. 1899. umrla u Zagrebu 1979. godine
 Sinovi: Avram, rođ. u Gračanicu 1901; umro 1930, trgovac
 Izidor, rođ. u Gračanicu 1903; umro 1980, trgovac
 Mošo, rođ. 1906; poginuo u logoru
 Daniel, ekonomista, rođ. 1908; živi u Montevideu — Uruguay
 Ing. Jakov, rođ. oko 1910; umro 1968. godine
 Kćeri: Sarina, udata ?....., mislim da je stradala u logoru,
 Irena, udata, ne znam prezime, živi u Izraelu.
- Ad 18) PESAH DAVID, trgovac, rođen u prošlom vijeku u Puračiću, umro u Sarajevu prije rata. Žena mu je bila Sara ?.....,
- Ad 19) PESAH JUDA, obućar, rođen u prošlom vijeku u Puračiću, umro poslije rata u Zagrebu.
- Ad 20) PINTO BENJAMIN, trgovac, rođen u Bijeljini, doselio oko 1912, odselio u Beograd 1920. i sa porodicom tamo stradao 1941. godine
 Žena mu Erna, rođ. Danon, iz Sarajeva
 Sin Hajim, rođen u Gračanicu 1917. godine.
- Am 21) PINTO MOŠO, trgovac, doselio iz Bijeljine (tamo rođ. oko 1894).
 Žena mu: ne znam kako se zvala i odakle je bila.
 Sin: Hajim, akademski slikar, živi u Meksiku; prije rata bio u Tuzli napredni omladinac; odležao 2 godine u Sr. Mitrovici
 Kćeri: Erna, udata ?....., u Americi
 Esperansa, udata Amar, poginula na Sajmištu u Beogradu
 Laura, udata ?....., ne znam za njenu sudbinu.
- Ad 22) PINHAS ISAK, rabiner, rođen u Sofiji došao oko 1915. godine, odande preselio 1919. god. u Bosanski Šamac.
 Za ženu i kćeri ne znam.
 Sinovi: Mano, zanatlija, živi u Izraelu
 Nahman, električar, živi u Jajcu i ima dvoje djece.
 P. S. Izidorova žena: Cvijeta, Kćeri: dr Nada, umrla 1979, Mirjana udata ?....., živi s majkom u Gračanicu.

B. AŠKENAZI

1) Dr BAUER ?....., sreski ljekar, porijeklom iz Madžarske, premješten 1912. u Livno. Imao dva sina: Janoša, dipl. pravnika i opernog pjevača i Gezu, gimnazijalca. Još je imao pet kćeri. Imena žene i kćeri nepoznata.

2) Ing. BERGER ?....., doselio u Gračanicu 1919. u svojstvu referenta za nadzor puteva. Ime žene nepoznato. Imao jednog sina, gimnazijalca.

3) BRENER JOSIP-Pepi, hotelijer, doselio u Gračanicu oko 1895. godine. Ime žene nepoznato. Imao jednog sina. Odselio nazad u Križevce početkom ovog vijeka. Svi odvedeni u logor 1941. godine.

4) FIŠER IGNATZ, doselio iz Mađarske koncem prošlog vijeka, izgradio pilanu u Petrovom Selu, koju je držao do 1930. Umro 1938. godine. Imao sina Ladislava, rođ. 1900; umro u Sarajevu 1977. Ime žene nepoznato.

5) GARTNER JOSIP, doselio iz Vinkovaca 1911; izgradio modernu krečanu u Gračanicu. Mobilisan 1914; a 1919. se vratio i razrušenu fabriku likvidirao. Vratio se opet u Vinkovce.

6) MONDŠAJN (JARHI) MOJSIJE, advokat, rođ. u Sarajevu 1895; doselio u Gračanicu oko 1925. i boravio do 1935. Odveden u Jasenovac 1942. god. i tamo pogubljen. Žena Hilda, rođ. Zaloscer u Tuzli 1900; odvedena u Jasenovac 1942. god. i pogubljena.

Sinovi: Gideon, rođ. 1926. god. u Tuzli, odveden u Jasenovac 1942. i tamo pogubljen. Ruben, ing, rođ. 1929. u Gračanicu, pobjegao iz logora Đakovo 1942. god. i danas živi u Sarajevu, penzioner.

7) NEUFELD dr FILIP, doselio oko 1908. god. iz Zagreba?, kao predsjednik sreskog suda. Žena Antonija, rođ. Kugel; odselio u Tuzlu na Okružni sud 1912. godine.

Sin: Alfred, profesor; držao prije rata marksističku knjižaru u Zagrebu; umro u Zagebu 1978. godine.

Kćeri: Stela i Irena, navodno žive u Americi (neprovjereno).

RAJNER HERMAN (?), doselio odnekle iz »prijeka« oko 1890. godine. Žena ?. Imao dva sina; živjeli do rata u Sarajevu kao ugledni privrednici. Otac je umro u Gračanicu..... godine. Unuk dr Egon, bio šef Neuropsihijatrijskog odjeljenja Medicinskog centra u Tuzli, gdje je i umro oko 1974. godine. Tamo mu je još živa žena sa dvoje djece.

9) ROSENSPITZ IGNATZ (Ichak), ostao 1878. god. kao demobilisani austrijski vojnik, i zadržao se sve do kraja života. Umro i sahranjen na Jevrejskom groblju u Tuzli. Žena Sara, prezime ?....., bez djece.

10) ROZNER HERMAN, doselio navodno iz Mađarske iza 1890. godine. Žena Hermína, prezime ?.....; ima dva sina: Ignac (Brato), advokat u Tuzli, oženjen, bez djece; odveden u logor 1941. god. i pogubljen; Heinrich, privatni činovnik, oženjen, isto u Tuzli, odakle je odveden u Jasenovac i ubijen. Sestra Etela udata za geometra Nikolića, i odselili neznano kuda.

11) Dr WINTER JULIUS (?), veterinar, doselio iz Vojvodine oko 1908; imao ženu (?), bez djece. Za vrijeme prvog svjetskog rata mobilisan i proveo na raznim frontovima do svršetka rata, a 1919. odselio nazad, ali neznano kuda.

12) Mr ph KOLMAN VIKTOR, apotekar, rodnom iz Popovače ?, Hrvatska; doselio u Gračanicu oko 1928; poginuo na Ozrenu 1942. godine. Žena Helena, kći advokata iz Bos. Novog dr Meča Cvija, koji je otvorio advokaturu kada je bio penzionisan kao predsjednik Okružnog suda u Banjaluci; stradala u logoru; kći ime ?,..... preživjela, negdje u inostranstvu.

13) SVEČENSKI VELIMIR, apotekar, rođen u Osijeku 1894. Do rata bio vlasnik apoteke u Tešnju. Zbog saradnje sa NOB-om bio u zatvoru u Sl. Brodu, i iste godine, intervencijom žene, došao za apotekara u Gračanicu. Umro 1968; sahranjen u Osijeku.

BAUMATERIAL FÜR DIE GESCHICHTE DER JUDENGEMEINSCHAFT IN GRAČANICA

Erste jüdische Familien, im ganzen Kaufleute, siedelten sich um 1865. aus Travnik nach Gračanica. Die ersten Einsiedler waren spanische Juden sgu. Sefardi. Ihnen folgten hauptsächlich Achkenazi — deutsche Juden.

Gemäß dem österreichisch — ungarischen Verzeichnis von 1879. lebten in Gračanica 26 Juden, im Zeitraum von 1912—1918 waren es 79.

Im Herbst 1878. siedelte sich der demobilisierte österreichische Soldat Isak Rosenspitz, ungarischer Herkunft an. Für die damaligen Möglichkeiten öffnete er eine moderne Bäckerei für Feingebäck aus weißem Mehl und Ende des 19. Jhs, öffnete er die Kalksteingrube in »Sklop«, dessen Stein ein Grundrohstoff der Salzfabrik »Solvay« in Lukavac war. Seine Initiative war se auch der Ausban des Eisenbahnschenkels von Karanovac bis Gračanica und weiter bis zur Grube in Sklop. Mit der Entwicklung der kleinen Wirtschaft meldete sich das Bedürfnis, ein Hotel zu eröffnen, das der Kaufmann David Elazar erbaute und es hieß »Soko«. In dieser Zeit versuchte es Mošo. Z. Danon mit einer kleinen Textilindustrie. Der kleine tschechische Webstuhl, der mit Hilfe von Wasser in Betrieb gesetzt wurde, hielt die Konkurrenz nicht aus und wurde sehr schnell liquidiert. Die Juden beschäftigten sich hauptsächlich mit dem Handwerk, Gastgewerbe und dem Handel. 1911. erbaute Josip Gertner, ein Unternehmer aus Vinkovci in der Nähe von Sklop eine moderne Kalkfabrik und hatte auch eine Dampfmaschine. Den Überfluß der Energie bot er der städtlichen Gemeinde für die Elektrifikation, aber er stieß auf die unverständigen Stadtväter. In der Zeit des I Weltkriegs war das Lokomobil definierbar zerstört.

1915. siedelten aus Sarajevo nach Gračanica die 25—30 Juden an. Zwischen ihnen befanden sich ausgezeichnete Handwerker und Gastwirte, die bereits 1916. wieder nach Sarajevo zurückkehrten. Darauf bezogen, daß sie sich so kurz in Gračanica aufhielten, trugen sie bedeutend dem Aufleben des Handwerks und der Wirtschaft in Gračanica bei.

Bekannt ist, daß fast alle jüdische Familien reich an Kinder waren, von denen viele die Mittelschulen besuchten. Wie konnten die Eltern 3—4 Kinder nicht außer Haus schulen, deshalb übersiedelten sich viele Familien nach dem I Weltkrieg in andere Städte, wie z. B. Tuzla und Sarajevo.

Das Kultur-Gesellschaftsleben pflegte man mehr engerer Gemeinschaft. Die Gesellschaftstreffen wurden samstags abgehalten. Unter der Lehre ihres Rabiners wurde die heilige Schrift gelernt, Lieder gesungen, Feiertage oder Familienfeste gefeiert.

Die Gemeinde (Glaubensgemeinschaft) ergründeten sie nach der Okkupation, als sie sich in einer größeren Zahl ansiedelten. Ihre Synagoge gründeten sie um 1890. Der religiöse und geistliche Vorsteher war der gelehrte Babbiner Salamon Abinun, Sohn des noch gelehrteren Rabbiner Rav Avraham Abinun. Neben den übrigen Relegionspflichten lehrte er die Kinder in der Religion und der hebreischen Schrift, als auch im Lesen.

Die Grundreligionsausbildung erhielt die Kinder im 4. oder 5 Lebensalter ein Religions unterricht, der sich in riesigen Räumen in der Wohnung des Rabbiners abgehalten wurde. Freitags und Samstags gab es keine Religionslehre. Mit dem Wuchs der zweiten Generation siedelten viele jüdische Familien aus Gračanica aus, weil es an Mittelschulen mangelte, außer der Familie Papo, die in der Zeit des II Weltkriegs Gračanica verließ und in Dalmatien unterkam. Nach dem II Weltkrieg kehrten die Überlebenden dieser Familie nach Gračanica zurück. Der letzte Nachkomme dieser Familie, Isidor Papo starb 1980. in Gračanica, wo er von seinen Mitbürgern und Freunden begleitet und ehrlich getrauert wurde.

